

Danijel Jelaš
Državni arhiv u Osijeku
K. Firingera 1
Osijek

ZBIRKA PLANOVA I NACRTA DRŽAVNOG ARHIVA U OSIJEKU (1759/1978)

UDK 930.251:912(497.5Osijek)
Pregledni rad

Članak donosi prikaz rada na sređivanju Zbirke planova i nacrtu u Državnom arhivu u Osijeku (HR-DAOS-495). Provedeni postupci uključivali su temeljitu promjenu unutrašnjeg ustroja, spajanje dviju zbirki istovjetnoga gradiva i analitički popis na razini komada. Elementi opisa usklađeni su s već primijenjenim modelom osmišljenim u svrhu pripreme za digitalizaciju gradiva i objedinjavanje podataka u jedinstvenu bazu podataka građevinskih nacrtu. U radu se po prvi put na pregledan način prezentira i valorizira sadržaj ove vrijedne arhivske cjeline.

Ključne riječi: planovi, nacrti, zbirka, arhivsko sređivanje, Osijek, Državni arhiv u Osijeku

Uvod

Današnja *Zbirka planova i nacrtu*¹ do sada je u nekoliko navrata prošla postupke sređivanja prilikom čega je bilo mijenjano njezino unutrašnje ustrojstvo. Posljednje sređivanje u nizu, koje je trajalo od kraja 2009. do prvog kvartala 2011. godine, uključivalo je promjenu strukture i sadržaja zbirke i konačno spajanje dviju zbirki istovjetnoga gradiva.

Razlozi ponovnog sređivanja dijelom su bili praktične naravi, jer je dosadašnju organizaciju nekadašnje *Zbirke planova i projekata - grad Osijek* i način popisivanja trebalo bolje prilagoditi korisničkim zahtjevima i pružiti više informacija o samom gradivu. Zatim, bilo je nužno evidentirati promjene u sadržaju nastale u razdoblju od prethodnog sređivanja. Osim toga, želja je bila da novi analitički popis bude svojevrsna priprema gradiva za digitalizaciju i objedinjavanje podataka u jedinstvenu bazu podataka građevinskih nacrtu na razini arhiva. To je podrazumijevalo popisivanje gradiva na razini komada te usklađivanje elemenata opisa s već postojećim za tu

---

¹ Signatura: HR-DAOS-495.

svrhu osmišljenim modelom, primijenjenim kod sređivanja podserije građevinskih projekata Građevinskog ureda fonda *Gradsko poglavarstvo u Osijeku*.

Osnovni cilj ovoga rada je, dakle, pojasniti razloge zbog kojih se krenulo u obradu zbirke te učinjene izmjene prezentirati uz obrazloženje postupaka, metoda sređivanja i opisa. Također, namjera je bila predstaviti još uvijek u javnosti nedovoljno poznat i vrednovan sadržaj zbirke.

Povijest zbirke

Dosje zbirke ne sadrži podatke pomoću kojih bismo točno i do kraja mogli rekonstruirati složenu povijest ove arhivske zbirke, napose utvrditi način i vrijeme njezinog formiranja te naknadna pridruživanja materijala. Raspoložive informacije dopuštaju tek zaključak da se radi o gradivu različite provenijencije, većinom izvučenom iz fondova organa uprave, gospodarstva te osobnih i obiteljskih fondova i to prvenstveno zbog svog značaja i formata.² U vodiču tadašnjeg Historijskog arhiva u Osijeku iz 1987. godine, spominje se zbirka *Nacrti* u Općem inventaru zavedena pod brojem 495. Popis gradiva, ako je uopće postojao u vrijeme izlaska vodiča, nije sačuvan, pa o točnom sadržaju i ustroju tadašnje zbirke nemamo nikakve podatke, ali možemo pretpostaviti da se u njezinom sastavu u većoj mjeri nalazilo istovjetno gradivo kao i danas.³ Posljednji vodič iz 2007. godine također donosi tek šturu podatke o navedenim zbirkama.⁴

Prva zabilježena promjena ustrojstva bila je izdvajanje planova i nacrti za grad Osijek u zasebnu zbirku 1994. godine. U obavijesnim pomagalima nalazimo obrazloženje da je to bilo nužno zbog velikog obima projektne dokumentacije za Osijek.⁵ Dodatnih pojašnjenja i argumenata nije bilo, pa možemo tek pretpostaviti da su tadašnji djelatnici arhiva sasvim opravdano smatrali, da će korisnički zahtjevi za gradivo koje se ne odnosi na Osijek biti zanemarivi te da će se lakše pretraživati gradivo i njime manipulirati ako zbirku jednostavno podijele. Građevinski nacrti za ostala naselja, većinom istočne Hrvatske, i dalje su ostali u sklopu zbirke *Nacrti*. Novu arhivsku cjelinu pod nazivom *Zbirka planova i projekata - grad Osijek*, u Općem inventaru zavedenu pod brojem 1004, sredio je arhivist Vilim Matić kao rad za stručni ispit. Iz Ma-

² Matić, V. *Obavijesno pomagalo : popis mapa i popis objekata zbirke Planovi i projekti - grad Osijek 1857- 1975.* (dalje: *Obavijesno pomagalo*). Osijek : Državni arhiv u Osijeku, 1994. Str. 4-5.

³ U navedenom vodiču iz 1987. godine arhivske zbirke tadašnjeg Historijskog arhiva u Osijeku predstavio je Stjepan Sršan. Iz njegovog pomalo konfuznog i ne baš pažljivo sročnog prikaza nije na prvi pogled jasan sadržaj te zbirke. On, naime, u tekstu donosi opis četiri zbirke, dok u popisu iza teksta navodi 6 zbirki sa signaturama, vremenskim rasponom i količinom gradiva. No, na temelju današnjeg sadržaja može se zaključiti da tadašnji opis pod stavkom (4) „Zbirka projekata i planova grada Osijeka te nešto iz Slavonije i Baranje stara je nešto više od 100 godina. Iz njih se vide projekti zgrada, razni objekti, prometnice, komunalije, no i ovdje nema cjelovitosti.“ odgovara zbirci (495) *Nacrti*; 1750-1970, 1.200 kom., u rečenom popisu navedenoj pod rednim brojem 2. Vidi: Sršan, S. *Zbirke arhivske građe*. U: *Vodič Historijskog arhiva u Osijeku*. Osijek : Historijski arhiv u Osijeku, 1987. Str. 84.

⁴ *Vodič kroz arhivske fondove i zbirke Državnog arhiva u Osijeku*. Sršan, S. (ur.). Osijek : Državni arhiv u Osijeku, 2007. Str. 201-202.

⁵ Matić, V. *Zbirka projektne dokumentacije 1897-1951. : analitički inventar* (dalje: *Zbirka*). Osijek : Državni arhiv u Osijeku, 2003. Str. 3.

tičevog inventara doznajemo da je stanje sređenosti gradiva bilo nezadovoljavajuće, da je dobar dio planova i projekata bio rasut, vjerojatno prilikom evakuacije i transporta u vrijeme Domovinskog rata, dok je ostatak bio složen prema imenu naručitelja, što se kod pretraživanja pokazalo kao loše rješenje.⁶ Stoga je bilo nužno temeljito srediti i reorganizirati gradivo te izraditi obavijesno pomagalo.

Uvidom u zbirku neposredno prije posljednjeg sređivanja ustanovljeno je kako se od 1994. godine obim gradiva povećavao naknadnim ulaganjima. O tome ne postoje nikakvi zapisi, već je jedino bilo moguće utvrditi određeni nesklad između inventara i sadržaja zbirke.

Sređivanju zbirke *Nacrti* pristupilo se tek 2003. godine. Tom je prigodom dijelu dokumentacije utvrđena pripadnost vlastelinskim fondovima te je ona izdvojena, a ostatak od 720 nacrti odložen je prema načelu pertinencije i analitički popisano.⁷ Naziv zbirke promijenjen je u *Zbirka projektne dokumentacije*. Poslove obrade gradiva i u ovom slučaju obavio je Vilim Matić.

Te su dvije zbirke postojale odvojeno sve do 2011. godine kada je odlučeno da ih se ponovo objedini u jedinstvenu arhivsku cjelinu koja bi obuhvaćala sve planove i projekte iz fundusa Državnog arhiva u Osijeku, čiju pripadnost određenom fondu nije moguće sa sigurnošću utvrditi.⁸ Odlučeno je i da će novi naziv zbirke biti *Zbirka planova i nacrti* te da će biti uvedena u općem inventaru arhiva pod prvotnim brojem 495.⁹ Zbirka HR-DAOS-1004 izbrisana je iz arhivskih evidencija.

Razlozi za sređivanje i preustroj

Ideja da bi se tadašnja *Zbirka planova i projekata - grad Osijek* možda mogla ponovo srediti postoji još od 2006. godine, kada se započelo s analitičkim popisivanjem projektne dokumentacije Građevinskog (Inžinirskog) ureda Gradskog poglavarstva u Osijeku.¹⁰ Kako je planirana digitalizacija nacrti spomenute podserije, bilo je nužno napraviti popis s elementima opisa iskoristivima i za metapodatke digitalnih snimki, ali i za buduću bazu podataka svih građevinskih nacrti u Državnom arhivu u

---

⁶ Matić, V. *Obavijesno pomagalo*. Str. 4-5.

⁷ Matić, V. *Zbirka*. Str. 3-4.

⁸ Prema vrsti gradiva, naime, moguće je pretpostaviti iz kojih su se fondova planovi i nacrti izdvajali u zbirku, ali za pojedini komad to sa sigurnošću nije moguće utvrditi, jer gradivo ne sadrži nikakve registraturne ili arhivske oznake. Prilikom posljednjeg sređivanja pronađena je u zbirci određena količina označenih planova i nacrti kojima se mogla utvrditi pripadnost nekom od postojećih arhivskih fondova. To je gradivo iz zbirke izdvojeno i, poštujući načelo provenijencije, vraćeno u matične fondove, jer se došlo do zaključka da su ti planovi i nacrti ondje završili greškom prije prvog sređivanja i da njihovo izdvajanje neće narušiti integritet pojedinih jedinica unutar zbirke.

⁹ Jelaš, D. *Zbirka planova i nacrti (1759/1978) : analitički inventar*. Osijek : Državni arhiv u Osijeku, 2011.

¹⁰ Božić-Drljača, V. *Gradsko poglavarstvo Osijek (1809-1945) : Serija Građevinski (Inžinirski) ured : Podserija Zbirka odobrenih građevinskih nacrti (1878-1945) : analitički inventar*. Osijek : Državni arhiv u Osijeku, 2011.

Osijeku.¹¹ Stoga je jedan od ciljeva bio i da taj inventar postane predloškom za sve buduće analitičke popise građevinskih nacrtu u arhivu. Kako je tadašnja *Zbirka planova i projekata - grad Osijek* bila svojevrсна nadopuna gradivu Građevinskog ureda, naročito kada su u pitanju nacrti koji nisu sačuvani u fondu, poželjan i prirodan korak bilo je popisivanje gradiva zbirke prema istom predlošku u svrhu objedinjavanja podataka u do tada najcjelovitiji popis građevinskih nacrtu za grad Osijek, osobito za razdoblje od kraja 19. stoljeća do 1945. godine, iz kojeg većina i datira. To bi bio ujedno iskorak prema stvaranju spomenute baze podataka i osnova za kasniju digitalizaciju zbirke.

Iako je ovo mogao biti dovoljan argument za pristupanje novom sređivanju zbirke, neka iskustva u vezi s korištenjem te podrobniji uvid u tada aktualan popis i samo gradivo, pokazali su da postoje i važniji razlozi da se to učini. Prije svega, način na koji je zbirka bila strukturirana te podaci navedeni u popisu nisu u dovoljnoj mjeri odražavali potrebe korisnika i arhivskih djelatnika, jer potpuni uvid u sadržaj arhivskih jedinica nije bio moguć bez pregledavanja ponekad i veće količine gradiva.

Zbirka je tada bila podijeljena u tri serije. Prva serija (PI) sadržavala je nacrtu privatnih objekata po ulicama, drugu (PII) su činili nacrti javnih i gospodarskih zgrada, dok su u treću (PIII) seriju bili odloženi planovi grada i položajni nacrti. Sumarni popis gradiva, kada je riječ o gradivu prve dvije serije, pružao je doduše temeljne informacije o sadržaju osnovne jedinice opisa. Tako su bili dostupni podaci o imenu vlasnika ili investitora, ulici u kojoj se objekt nalazi, nekad i kućnom broju, broju komada nacrtu unutar jedinice, vremenski raspon, tehnike izrade i imena projektanata (u posebnom kazalu na kraju). No, iz inventara korisnik nije mogao doznati ono što ga u pravilu najviše zanima, primjerice, sadrži li projektna dokumentacija za neki objekt izvedbeni nacrt pročelja ili položajni nacrt, kao ni druge podatke pojedinačno za svaki komad, već je za to bio nužan uvid u gradivo. Dodatne poteškoće pri snalaženju u gradivu stvarala je i činjenica da unutar osnovne arhivske jedinice nije postojao nikakav poredak. Ovo je naročito dolazilo do izražaja kod jedinica koje su sadržavale velik broj nacrtu, pa je pretraživanje bilo znatno otežano i usporeno. Postojala je i bojazan da se uslijed čestog korištenja gradivo zametne ili pomiješa, što je vrlo teško kontrolirati bez jasno definiranog poretka u kojem bi svaki komad imao svoje mjesto i oznaku. Za treću pak seriju postojao je popis pojedinačnih planova i nacrtu, no ni ovdje poredak nije omogućavao brzo pretraživanje niti je uvijek bilo jasno iz opisa na što se pojedini komad točno odnosi.

Uz sve navedeno treba reći i to, da od 1994. godine nije zabilježena niti jedna revizija arhivskih i tehničkih jedinica unatoč razmjerno velikom broju korisničkih zahtjeva, izdavanju gradiva na revers te već spomenutom povećanju obima zbirke znatnim brojem neevidentiranih nacrtu i planova. Među njima su se između ostalog

---

¹¹ Elemente opisa osmislio je Dražen Kušen koji je započeo rad na sređivanju nacrtu Građevinskog ureda. Pri njihovom određivanju korišten je ISBD(CM), to jest Međunarodni standardni bibliografski opis kartografske građe. *ISBD(CM) : International Standard Bibliographic Description for Cartographic Materials*. IFLA, 1999. URL: <http://archive.ifla.org/VII/s6/news/isbd.pdf> (15. travnja 2012). Premda se ovdje radi o bibliotekarskom standardu za kartografsko gradivo, on se rabi i u arhivskoj praksi za opis nacrtu, planova i karata. Vidi: Jurić, M. Nacrti, planovi i karte u fondu Zemaljske vlade, Odjela za unutarnje poslove (1869-1921) - metoda obrade, sadržajna fizionomija i valorizacija gradiva za istraživanje. *Arhivski vjesnik* (Zagreb). 47(2004), str. 49. Planovi sređivanja i druga dokumentacija o obavljenim poslovima u dosjeu fonda *Gradsko poglavarstvo Osijek*.

našli i vrlo vrijedni restaurirani planovi Tvrđe, zbog čega je informacija o njima bila dostupna tek manjem krugu istraživača, a ni oni ih nisu mogli precizno citirati, jer unutar zbirke nisu imali odgovarajuću signaturu.

Sve navedeno išlo je u prilog tome da se gradivo popiše i opiše na razini komada, jer bi se time svi navedeni problemi jednostavno eliminirali. Dodajmo još i to, da novo sređivanje podrazumijeva i izradu obavijesnog pomagala u skladu sa svim važećim međunarodnim standardima za opis arhivskoga gradiva, prednosti čega ne treba posebno obrazlagati.

Osnovni cilj sređivanja, dakle, bio je preustroj zbirke i izrada novog popisa u skladu s potrebama korisnika i arhivskih djelatnika za potpunijom informacijom o sadržaju arhivskih jedinica. Popis je trebao sadržavati elemente opisa koji će omogućiti objedinjavanje podataka s drugim fondovima i zbirkama u čijem se sastavu nalazi istovjetno gradivo. Također, sređivanje i opis morali su biti osnova za buduću digitalizaciju gradiva. Jedan od ciljeva bio je utvrditi točan broj arhivskih jedinica, popisati neevidentirano gradivo i izdvojiti gradivo za koje se može neupitno odrediti pripadnost drugom fondu ili zbirci.

Tijekom prvog kvartala 2011. započelo je ponovno sređivanje *Zbirke projektne dokumentacije*. Premda je zbirka bila sređena razmjerno nedavno (2003) i izrađen je analitički inventar,¹² u njoj je opet pronađen određen broj neevidentiranih nacrti, u međuvremenu odloženih u tu zbirku. Također, iz te je zbirke trebalo izdvojiti nacрте osječkih pustara te u nju uvrstiti dio gradiva iz tadašnje *Zbirke planova i projekata - grad Osijek*. Uvidom u novonastalo stanje utvrđeno je da se količina gradiva u zbirci povećala za čak 30%, pa se pristupilo sređivanju i usklađivanju popisa po modelu Građevinskog ureda. Nakon pomnog razmatranja i konzultacija došlo se do zaključka da su ovim načinom popisivanja u potpunosti uklonjeni razlozi zbog kojih se nekadašnja zbirka *Nacrti* razdvojila te da je s gledišta informativnosti i praktičnosti bolje imati u arhivu jedinstvenu zbirku istovjetnoga gradiva.

Sređivanje i popis

Da bi se gore navedeni ciljevi postigli, za početak bilo je potrebno presložiti nacрте iz nekadašnjih serija PI i PII po uzoru na projektnu dokumentaciju Građevinskog ureda. To je podrazumijevalo objedinjavanje te dvije serije kako bi se projekti mogli odložiti prema ulici i kućnom broju. Također, nekadašnja serija PIII podijeljena je na tri serije prema vrsti i sadržaju gradiva. Ranija *Zbirka projektne dokumentacije* postala je tako jedna od serija objedinjene zbirke. Gradivo je konačno bilo razvrstano u pet serija:

- I. Građevinski nacrti privatnih i javnih objekata grada Osijeka po ulicama
- II. Građevinski nacrti privatnih i javnih objekata izvan Osijeka po mjestima
- III. Planovi i nacrti bedema osječke Tvrđe
- IV. Planovi i položajni nacrti grada Osijeka
- V. Planovi i nacrti infrastrukturne mreže grada Osijeka.

---

¹² Iako se radi o analitičkom inventaru, gradivo je opisano na razini predmeta, a ne komada, pa su podaci u njemu i dalje prilično sumirani, što je konačno značilo sličnu razinu informativnosti kakvu nalazimo i u sumarnom inventaru *Zbirke planova i projekata - grad Osijek*.

Zbog količine gradiva, spajanja arhivskih serija i identifikacije pojedinih nacrti, najsloženiji posao bio je sređivanje serije građevinskih nacrti Osijeka. Nacrti su odloženi prema ulici i kućnom broju. Za ulice su uzeti današnji nazivi, a sustav kućnih brojeva preuzet je iz inventara Građevinskog ureda te usklađen s evidencijom kućevlasnika iz 1931. godine¹³ na kojoj se temelji i registraturni poredak projektne dokumentacije Građevinskog ureda.¹⁴ Tako su se ta dva popisa uskladila u najvećoj mogućoj mjeri, što je ključan preduvjet za objedinjavanje podataka. Sukladno navedenom poretku, prvo su odlagani nacrti objekata na parnoj, a onda na neparnoj strani. U slučaju trgova, šetališta i obala, kućni brojevi idu u nizu. Duplikati su odvajani na kraj svake arhivske jedinice u poseban omot, a broj primjeraka pojedinog nacrti iskazan je u popisu. Nacrti pronađeni u nekadašnjim serijama PI i PII, koje nije bilo moguće identificirati, odloženi su na kraj kao „neidentificirani nacrti“, skraćeno NN. Unutar svake jedinice nacrti su odloženi po objektima (ako ih ima više) i kronološki. Kako je riječ o često korištenom gradivu, bilo je nužno povezati jedinice sa starom signaturom. Elementi opisa serije I. su:¹⁵ Signatura; Stara signatura; Ulica; Kućni broj; Naručitelj; Naslov; Opis; Broj komada; Godina; Mjerilo; Tehnika; Dimenzije; Projektant; Broj mape; Napomena (vidi primjer 1).¹⁶

Nacrti objekata izvan Osijeka u novoj organizaciji zbirke čine zasebnu seriju. Redoslijed odlaganja po mjestima je zadržan, samo su u abecedni niz uvedena do sada neevidentirana mjesta. Budući da su studentski radovi Viktora Axmanna pronađeni kao zasebna cjelina, ti nacrti nisu razvrstavani po mjestima, već su odloženi pod broj 63 iza niza projekata po mjestima. Na sam kraj odloženi su „neidentificirani nacrti“ (skraćeno NN). Elementi opisa serije II. su: Signatura; Stara signatura; Mjesto i ulica; Naručitelj; Naslov; Opis; Broj komada; Godina; Mjerilo; Tehnika; Dimenzije; Projektant; Broj mape; Napomena (vidi primjer 2).

Planovi i nacrti bedema osječke Tvrđe do sada nisu bili sređeni i popisani, ali su se smatrali dijelom nekadašnje serije PIII. U posebnu seriju izdvojeni su primarno zbog svoje posebnosti i povijesne važnosti. Kako se radi o manjem broju uglavnom nepovezanih planova i nacrti, složeni su prema vremenu nastanka rukopisa ili kopije. Zbog iznimno velikog formata, tri su nacrti odložena u tuljac. Elementi opisa serije III. su: Signatura; Naručitelj; Naslov; Opis; Broj komada; Godina; Mjerilo; Tehnika; Dimenzije; Autor; Mapa; Napomena (vidi primjer 3).

Znatne promjene strukture i sadržaja doživjela je nekadašnja serija PIII. Planovi i infrastrukturni nacrti bili su prvotno podijeljeni prema sadržaju u 7 skupina: 1. Kanalizacija; 2. Nacrti grada; 3. Plinifikacija; 4. Rasvjeta; 5. Ulice i trgovi; 6. Vodovod; 7. Zgrade i zemljišta - položajni nacrti. Najprije je iz serije izdvojeno oko 50 komada planova i nacrti s registraturnim oznakama Gradskog poglavarstva u Osijeku. Zatim je odlučeno da se serija podijeli na dvije logične cjeline. U seriju IV. odloženi su planovi grada i položajni nacrti ulica, zgrada i zemljišta, a u seriju V. planovi grada i položajni nacrti s ucrtanom prometnom i komunalnom infrastrukturom.

¹³ HR-DAOS-29. *Gradsko poglavarstvo Osijek. Serija Predmetni spisi.* Spisak o imanjima odnosno kućnim tablicama, kut. 6181.

¹⁴ Više o tome u Božić-Drljača, V. *Gradsko poglavarstvo.* Str. 6-7.

¹⁵ Pri određivanju elemenata opisa za sve serije, uz nužne prilagodbe uvažavao se i međunarodni standard ISBD(CM). Tumačenja odrednica u: Jurić, M. *Nacrti, planovi i karte,* str. 55-59.

¹⁶ Primjeri su stavljeni na kraju, jer je tablica dosta široka zbog velikog broja stupaca, pa ih nije bilo moguće inkorporirati u tekst.

Planovi i položajni nacrti serije IV. grupirani su prema području grada na koje se odnose (Grad Osijek, Tvrđa i njeno zemljište, Gornji grad, Donji grad, Novi grad, Industrijska četvrt i Retfala), a unutar grupe su odloženi kronološki. Elementi opisa serije IV. su: Signatura; Područje; Naručitelj; Naslov; Opis; Broj komada; Godina; Mjerilo; Tehnika; Dimenzije; Autor; Mapa; Napomena (vidi primjer 4).

Planovi i nacrti serije V. grupirani su prema vrsti ucrtane infrastrukturne mreže, a unutar grupe su odloženi kronološki. Elementi opisa serije V. su: Signatura; Vrsta infrastrukture; Naručitelj; Naslov; Opis; Broj komada; Godina; Mjerilo; Tehnika; Dimenzije; Autor; Mapa; Napomena (vidi primjer 5).

Analitički inventar konačno broji ukupno 4.886 jedinica opisa širokoga vremenskoga raspona od 1759. do 1978. godine. Gradivo je zbog formata odloženo u lađičare, 53 mape i jedan tuljac.

O sadržaju zbirke

Premda je riječ o značajnoj arhivskoj cjelini, često korištenoj i citiranoj u literaturi, stječe se dojam da je njezin sadržaj javnosti još uvijek nedovoljno poznat, naročito korisnicima zainteresiranima za istraživanje graditeljske baštine Osijeka i Slavonije, poput povjesničara umjetnosti, arhitekata, urbanista i građevinara, jer u arhiv uglavnom dolaze bez informacije o tome nalazi li se ondje gradivo koje im treba. Stoga je ovo dobra prigoda da se nešto kaže o sadržaju zbirke. Dakako, teško je toliku količinu gradiva predstaviti u cijelosti, već je moguće izdvojiti tek neke važnije i zanimljivije podatke za svaku seriju.

Najveću seriju, oko 3.500 jedinica opisa, čine građevinski nacrti privatnih i javnih objekata Osijeka nastali u razdoblju od početka 19. do druge polovice 20. stoljeća. Usporedbom s gradivom Građevnog ureda Gradskog poglavarstva u Osijeku utvrđeno je da se najčešće radi o nacrtima izvedenih objekata, ali se u seriji također mogu pronaći i brojni neizvedeni projekti. To su uglavnom projekti pristigli na natječaj, ali nisu odabrani za izvedbu ili se od gradnje jednostavno odustalo. Posebno se ovdje ističu secesijski projekti nikad izgrađene gradske vijećnice i nove zgrade kazališta. Najvredniji su projekti javnih i privatnih objekata od baštinskog značaja, za koje ne postoje sačuvani primjerci u sklopu dokumentacije Građevnog ureda ili dokumentacija nije potpuna. U prvom redu valja izdvojiti nacрте osječke konkatedrale Sv. Petra i Pavla, zatim nacрте zgrade Glavne pošte, gradske kuće na Trgu Ante Starčevića, Bolléove zgrade Realne ženske gimnazije, zgrade Realne muške gimnazije, zgrade Doma zdravlja, zgrade Generalata u Tvrđi te iznimno dobro sačuvani projekti bolničkog kompleksa u Donjem gradu. Zanimljivi su i projekti nekad značajnijih, a danas nepostojećih objekata, poput nacрта gornjogradske sinagoge stradale u Drugom svjetskom ratu ili zgrade Radničkog doma sagrađene 1941. godine za potrebe osječkog Kulturbunda. Vrlo je dobro sačuvana građevinska dokumentacija pojedinih industrijskih kompleksa, primjerice za osječku Tvornicu šibica „Drava“ sačuvano je čak 140 komada raznih izvedbenih i položajnih nacрта. Treba dodati da je dobar dio nacрта u zbirku izdvojen iz privatne ostavštine znamenitog osječkog arhitekta Viktora Axmanna, također poznatog pod imenom Vladoje Aksmanović, ali je danas vrlo teško utvrditi koji bi to točno nacrti bili. On je i pojedinačno najzastupljeniji projektant, bilo kao autor ili koautor.

Druga po redu serija sadrži originale i kopije građevinskih projekata razne provenijencije koji se odnose uglavnom na objekte u naseljima istočne Hrvatske. To su prvenstveno javni objekti: ponajviše škole i crkve, zatim vatrogasni domovi, domovi zdravlja, kulturni domovi i sl., ali i gospodarski objekti te privatne kuće. Među njima se ističu projekt rekonstrukcije crkve franjevačkog samostana u Iloku Hermannu Bolléa, iznimno dobro sačuvan Domesov i Axmannov projekt crkve i samostana sestara Sv. Križa u Đakovu te projekt Lanene industrije Vladislavci. U seriji se nalaze i projekti zgrada u mjestima daleko izvan nekadašnje šire teritorijalne nadležnosti Državnog arhiva u Osijeku, pa čak i projekti iz Njemačke, Mađarske i Srbije. Posve je nepoznato kako je to gradivo dospjelo u arhiv. Pod brojem 63 odloženi su nacrti identificirani kao studentski materijali Viktora Axmanna.

U seriju III. uvršteni su nacrti pojedinih segmenata osječke tvrđave ili planovi na kojima su istaknuti bedemi. Najznačajniji među njima su originalni planovi i nacrti Carske i kraljevske inženjerske direkcije u Osijeku¹⁷ iz 18. i prve polovice 19. stoljeća. U njima se nalaze vrlo precizni tlocrti i presjeci tog fortifikacijskog sustava iz kojih je moguće rekonstruirati njegovu unutrašnju i vanjsku strukturu te slijed arhitektonskih zahvata.

Seriju IV. čine planovi grada Osijeka i položajni nacrti pojedinih ulica i širih gradskih cjelina, parcelacije gradskih zemljišta i sl. Riječ je dobrim dijelom o urbanističkim regulacijama gradskog zemljišta poput regulatorne osnove iz 1912. godine. Preko njih mogu se pratiti razna rješenja regulacije zemljišta tvrđave i drugih dijelova grada, od kojih su tek rijetka zaživjela u praksi. Posebno su zanimljiva Axmannova neizvedena rješenja regulacije nekoliko lokacija u Gornjem gradu, poput parcelacije vrta Kapucinskog samostana, uređenja bloka zgrada između Sakuntala parka i dravske obale te produžetka današnje Ulice Hrvatske Republike. Pojedini planovi grada sadrže naknadne upise kojima su istaknuti pojedini objekti, najčešće vojni i strateški ili određene vrste gradskih površina. Uz slične planove u fondovima Gradskog poglavarstva iznimno su vrijedan izvor za proučavanje urbanog razvoja Osijeka.

Posljednja serija obuhvaća pregledne planove komunalne infrastrukturne mreže ili pojedinih njenih segmenata, te građevinske nacрте infrastrukturnih objekata. Najviše je preglednih i situacijskih planova osječke ulične infrastrukture pomoću kojih možemo pratiti razvoj gradske ulične i cestovne mreže tijekom čitave prve polovine 20. stoljeća. Također, dobro su sačuvani planovi kanalizacijske i vodovodne mreže, dok su najmanje zastupljeni planovi plinovodne i električne mreže.

Na kraju, važno je dodati da je većina gradiva na hrvatskom jeziku i latinici, ali ima i planova i nacrti na njemačkom, srpskom i mađarskom jeziku. Što se tvarnih značajki tiče, tek su u manjoj mjeri zastupljeni originalni rukopisni dokumenti na papiru. Prevladavaju rukopisne kopije na pausu, ozalid kopije te kopije tehnikom plavoga otiska, dok je vrlo malo transparentnih ozalid i litografskih kopija. U sklopu pojedinih projekata sačuvano je i nešto prateće dokumentacije, najčešće građevinskih elaborata i sl., što je posebno naznačeno u napomeni.

---

¹⁷ Njem. *K.K. Genie-Direction zu Esseg*. To je tijelo bilo zaduženo za projektiranje i izvedbu građevinskih radova za potrebe vojne uprave u Osijeku.

Primjer 1.

Serijska I. Građevinski nacrti privatnih i javnih objekata grada Osijeka po ulicama

Stari inventar:¹⁸

HADRIJANOVA
PI / Ha 3

M. HERMANN - KUĆA kat. č. 20277c br. 26
Osijek, 1912-1918.
4 lista - paus, ozolit - bojano

Novi inventar:¹⁹

Sign.	Stara sign.	Ulica	Kuć. broj	Naručitelj	Naslov	Opis	Broj kom.	God.	Mjerilo	Tehnika	Dimenzije	Projektant	Mapa	Napomena
42.5.1	PI Ha 3	Park kraljice Katarine Kosače	11	Mirko Hermann	Dograđnja kući	Prizemlje	1	1912		Paus	56,9x37	Viktor Axmann	17	
42.5.2	PI Ha 3	Park kraljice Katarine Kosače	11	Mirko Hermann	Dograđnja kući	I. kat, bočni presjek	1	1912		Paus	55,4x37,6	Viktor Axmann	17	
42.5.3	PI Ha 3	Park kraljice Katarine Kosače	11	Mirko Hermann	Adaptacija kuće	Tloort	1	1918	1:75	Paus	56x39,8	Axman-Malin-Rožić	17	
42.5.4	PI Ha 3	Park kraljice Katarine Kosače	11	Mirko Hermann	Adaptacija kuće	Tloort	1	1918	1:75	Ozalid	55,4x39,5	Axman-Malin-Rožić	17	

¹⁸ Matić, V. *Obavijesno pomagalo*. Str. 30. Što se signature tiče *PI* je značilo da se radi o privatnom objektu. *Ha* da se objekt nalazio u ulici Cara Hadrijana, dok je brojka 3 označavala treći projekt po redu odložen pod navedenu ulicu. Identifikacijom objekta u katastarskim evidencijama utvrđeno je da se on ustvari nalazio u Parku kraljice Katarine Kosače.

¹⁹ Jelaš, D. *Zbirka*. Str. 113.

Primjer 2.

Serija II. Građevinski nacrti privatnih i javnih objekata izvan Osijeka po mjestima

Stari inventar:²⁰**12. DRENOVCI**

Signatura/Mapa	Naziv projekta	Projektant	Mjesto i Vrijeme	Broj listova
HR-DA0S-495-12/1 Mapa 7.	Novogradnja liječničkog stana u Drenovcima	V. Axmann i J. Domes	Osijek, 1909.	5

Novi inventar:²¹

Sign.	Stara sign.	Mjesto i ulica	Naručitelj	Naslov	Opis	Broj kom.	Godina	Mjerilo	Tehnika	Dimenzije	Projektant	Mapa	Map.
17.1.1	12/1	Drenovci		Novogradnja liječničkog stana u Drenovcima	Pročelje	1	1909		Paus	34x21	V. Axmann i J. Domes	35	
17.1.2	12/1	Drenovci		Novogradnja liječničkog stana u Drenovcima	Temelji i podrum	1		1:100	Paus	34,5x37	V. Axmann i J. Domes	35	
17.1.3	12/1	Drenovci		Novogradnja liječničkog stana u Drenovcima	Prizemlje	1		1:100	Paus	34,5x37	V. Axmann i J. Domes	35	
17.1.4	12/1	Drenovci		Novogradnja liječničkog stana u Drenovcima	Krovište	1	1909		Paus	40,7x33,5	V. Axmann i J. Domes	35	
17.1.5	12/1	Drenovci		Novogradnja liječničkog stana u Drenovcima	Presjeci	1	1909		Paus	41,7x34	V. Axmann i J. Domes	35	

²⁰ Matic, V. Zbirka. Str. 8.²¹ Jelaš, D. Zbirka. Str. 244.

Primjer 3.

Serija III. *Planovi i nacrti bedema osječke tvrđe*

Stari inventar:

- nije bilo popisano

Novi inventar:²²

Signatura	Naručitelj	Naslov	Opis	Broj komada	Godina	Mjerilo	Tehnika	Dimenzije	Autor	Mapa	Napomena
11	K. K. Genie-Direction Osijek	Plan A über die Neuherstellung der Stانبücke mit Bescoetterung über den Hauptgraben	Tlocrti, presjeci	1	1840	9" = 1°	Rukopis	96x60,3	Borheck	47	
12	K. K. Genie-Direction Osijek	Plan der Festungs Thore	Pogledi, tlocrti, presjeci	1	1880	1:100 1:200	Rukopis	100x69	Cajetan Kressnik	47	

Primjer 4.

Serija IV. *Planovi grada i položajni nacrti grada Osijeka*

Stari inventar:²³

Mapa 6 (P/III / U) ULICE

99. Osnova ulice u produljenju Deszathyeve do Franjine ulice, 1908.

Novi inventar:²⁴

Signatura	Područje	Naručitelj	Naziv	Opis	Broj kom.	Godina	Mjerilo	Tehnika	Dimenzije	Autor	Mapa	Napomena
3.9	Gornji grad		Osnova ulice u produljenju Deszathyeve do Franjine ulice u Osijeku, Gor. gradu	Situacija	5	1908	1:500	Tisak	41,5x54,5	V. Axmann & J. Domes	50	

²² Jelaš, D. *Zbirka*. Str. 298.

²³ Matic, V. *Zbirka*. Str. 122.

²⁴ Jelaš, D. *Zbirka*. Str. 308.

Primjer 5.

Serijski V. Planovi i nacrti infrastrukturne mreže grada Osijeka

Stari inventar:²⁵

Mapa 1 (PIII/K 1) KANALIZACIJA - GRAD

7. Projekt rekonstrukcije kanalizacije Tvrđe u Osijeku u vezi s rekonstrukcijom dravskog vodovoda, 1935.

Novi inventar:²⁶

Signatura	Vrsta infrastrukture	Naručitelj	Naslov	Opis	Broj komada	Godina	Mjerilo	Tehnika	Dimenzije	Autor	Mapa	Napomena
4.17	Kanalizacija	Gradska općina	Projekt rekonstrukcije kanalizacije Tvrđe u Osijeku	Pregledni plan	2	1935	1:864	Ozalid	73,5x59,9		52	Rekonstrukcija kanalizacije Tvrđe u vezi rek. dravskog vodovoda

²⁵ Matić, V. *Zbirka*. Str. 116.

²⁶ Jelaš, D. *Zbirka*. Str. 319.

Zaključne napomene

Posljednjim sređivanjem prikazane zbirke dobilo se prije svega na pretraživosti gradiva, naročito kada govorimo o pomagalima u elektroničkom obliku. Upis zbirke u ARHiNET je u konačnoj fazi izrade i za vjerovati je da će uskoro biti objavljen, kao i verzija inventara u PDF formatu, što bi trebalo povećati dostupnost informacija o gradivu i, posljedično, povećati broj korisničkih zahtjeva. Pri arhivističkoj obradi se doista vodilo računa o tome da se postojeće informacije o gradivu sređivanjem ne izgube, pa korisnici koji su radili na zbirci prije navedenih izmjena ne bi trebali imati nikakvih problema u snalaženju.

Način odlaganja osmišljen je tako, da i dalje omogućava naknadna ulaganja gradiva bez značajnijih promjena ustroja arhivskih jedinica, što je bitno, jer se zbog naravi materijala može očekivati daljnje povećanje obima zbirke.

Digitalizacija o kojoj je u radu bilo riječi još nije u planu, ali najvažnije je da je razina sređenosti i opisa takva, da se tom poslu može pristupiti u svakom trenutku. Isto vrijedi za spomenutu bazu podataka čija bi izrada mogla ići razmjerno brzo jer su radni materijali sačuvani u XLS formatu.

Izvori

HR-DAOS-29. Gradsko poglavarstvo Osijek, Spisak o imanjima odnosno kućnim tablicama.

HR-DAOS-495. Zbirka planova i nacrti, passim.

Literatura

Božić-Drljača, Vesna. *Gradsko poglavarstvo Osijek (1809-1945) : Serija Građevinski (Inžinirski) ured : Podserija Zbirka odobrenih građevnih nacrti (1878-1945) : analitički inventar*. Osijek : Državni arhiv u Osijeku, 2011.

ISBD(CM) : International Standard Bibliographic Description for Cartographic Materials. IFLA, 1999. URL: <http://archive.ifla.org/VII/s6/news/isbd.pdf> (15. travnja 2012).

Jelaš, D. *Zbirka planova i nacrti (1759/1978) : analitički inventar*. Osijek : Državni arhiv u Osijeku, 2011.

Jurić, M. Nacrti, planovi i karte u fondu Zemaljske vlade, Odjela za unutarnje poslove (1869-1921) - metoda obrade, sadržajna fizionomija i valorizacija gradiva za istraživanje. *Arhivski vjesnik* (Zagreb). 47(2004), str. 49-72.

Matić, V. *Obavijesno pomagalo : popis mapa i popis objekata zbirke Planovi i projekti - grad Osijek 1857- 1975*. Osijek : Državni arhiv u Osijeku, 1994.

Matić, V. *Zbirka projektne dokumentacije 1897-1951. : analitički inventar*. Osijek : Državni arhiv u Osijeku, 2003.

Sršan, S. *Zbirke arhivske građe*. U: *Vodič Historijskog arhiva u Osijeku*. Osijek : Historijski arhiv u Osijeku, 1987.

Vodič kroz arhivske fondove i zbirke Državnog arhiva u Osijeku. Sršan, S. (ur.). Osijek : Državni arhiv u Osijeku, 2007.

Summary

COLLECTION OF PLANS AND DRAWINGS OF THE STATE ARCHIVES IN OSIJEK (1759/1978)

The article brings an overview of the most recent archival arrangement of the Collection of Plans and Drawings (HR-DAOS-495) that included a thorough change in the internal structure of the collection, merging of the two collections containing similar materials, and the creation of a finding aid.

One of the key reasons the collection was rearranged is of a practical nature, that is, the previous organisation needed to be changed in order to create a more informative arrangement and archival description for the users. The same model of description used for the drawings of the Construction Department of the City of Osijek, also designed for the purpose of preparing the materials for digitisation and integration of data into a single database of construction drawings, was applied here. In the end, the finding aid was created containing 4886 units of description.

The collection was divided into five series: I. Construction Drawings of Private and Public Buildings Arranged by streets; II. Construction Drawings of Private and Public Buildings Arranged by places; III. Plans and Drawings of the Osijek Fortress Walls; IV. City Maps and Site Plans of Osijek; V. Plans and Drawings of Osijek Infrastructure Network.

Plans and drawings in this collection present a valuable resource for researching history of architecture, urban planning and development of Osijek and neighbouring places from the mid-18th to the second half of the 20th century. The finding aid should be published soon on Croatian archival network information system (ARHiNET), which will, hopefully, make the aforesaid materials even more accessible to the users.

Keywords: *plans, drawings, collection, archival arrangement, Osijek, State Archives in Osijek*